

Opetus ja tutkimus työnä ja elämäntapana

Oili-Helena Ylijoki

Oili-Helena Ylijoki on pitkään tutkinut akateemista työtä ja sen muuttumista yliopiston muuttuessa. Tässä artikkelissa hänen empirisenä kohteenaan ovat akateemiset uratarinat. Uratarinoiden avulla Ylijoki kuvaa neljää toisistaan poikkeavaa akateemista uraa, jotka kukin omalla tavallaan heijastavat yliopistossa tapahtuneita muutoksia, jotka välittyvät myös akateemisiin työuriin liittyviin kokemuksiin. Kokemuksista heijastuu mm. Suomelle tyypillinen erittäin korkea määräaikaisten työsuhteiden osuus.

Nuori tutkija ja Tampereen yliopiston tohtori kuvailee seuraavasti, mitä akateeminen työ on ja mitä se vaatii – ja miksi se ei ole häntä varten:

”Olin nähnyt, kuinka kilpailtua kaikki rahoitus on väitöskirjan jälkeen ja joka puolelta toivotettiin, et nyt pitää lähteä ulkomaille vähintään vuodeksi, että ikinä saa Suomesta mitään rahaa mistään. Ja sitten pitää olla hienot ideat ja perustaa omat ryhmät heti. Ja mä olin vähän, että en tiedä, onko minusta ihan siihen. Ja mä rupesin miettiin, mitä mä haluan elämässä tehdä ja mikä on mulle tärkeää. Silloin mulle syntyi ajatus, että mä haen [muualle töihin], että mulla on vakaa tulonlähde olemassa ja mielenkiintoista työtä kuitenkin saa tehdä. Jos haluaa jatkaa tutkimusmaailmassa, niin sille täytyy antaa koko elämä, jos siellä meinaa pärjätä. Ja varsinkin naisena ei varmaan ehdi muuta tehdä. Et kyllä mä haluan myöskin nähdä ystäviä ja perhettä ja pitää hyvällä omallatunnolla lomaa.”

Haastattelukatkelmassa on ensiksikin huomionarvoista, että se kertoo tutkimustyöstä, ei opetuksesta. Vaikka tutkimus ja opetus edelleen usein kietoutuvat yhteen niin että tutkijat opettavat ja opettajat tutkivat, tutkimus nähdään ensisijaisena niin uran edistämisen kannalta kuin monesti

myös henkilökohtaisesti. Juuri kiinnostus tutkimusta kohtaan saa alun perin jatkamaan yliopistolla ja juuri tutkimusansioiden pohjalta akateemiset meriitit edelleen jaetaan.

Toiseksi, katkelma toistaa yliopiston sankaritarinaa. Tutkimus on niin vaativaa, älyllisesti haastavaa ja täydellistä sitoutumista vaativaa, että se on mahdollista vain harvoille ja valituille. On tuotettava huipputuloksia huippujulkaisuissa sekä osoitettava, että työllä on yhteiskunnallista vaikuttavuutta ja hyötyä; rahoituskilpailussa on menestyttävä; tutkimusryhmä on pystytettävä ja sitä on osattava johtaa taitavasti; kansainvälisyyttä, tiedenvälisyyttä ja sidosryhmäyhteistyötä on edistettävä; on kannettava vastuuta niin yliopistoinstituution kuin tiedeyhteisön tehtävistä; opetus- ja ohjaustehtäviin tulee panostaa, jotta täytetään tutkintotavoitteet ja niin edelleen. Vaatimuksia on paljon, ne tulevat eri suunnista, niitä on hankala sovittaa yhteen ja ne vievät kaiken ajan. On siis oltava huippuyksilö ja supersankari, jotta pystyy tähän kaikkeen.

Kolmanneksi, katkelma kertoo kurjuustarinaa yliopiston pätkätyöstä, työsuhteen epävarmuudesta ja sen aiheuttamasta turvattomuudesta ja näköalattomuudesta. OECD:n äskettäin ilmestyneen raportin mukaan Suomen yliopistoissa 70 prosenttia akateemisesta henkilökunnasta työs-

kentelee määräaikaisessa työsuhteessa (OECD 2021), minkä lisäksi apurahatutkijoilla ei välttämättä ole työsuhdetta lainkaan. Pätkätyö ei kosketa vain lyhyttä aikaa väitöksen jälkeen, vaan voi jatkua uran loppuun asti. Kurjuustarinan yliopisto on ahne ja riistävä organisaatio, joka vaatii paljon mutta antaa vähän. Tutkijat laitetaan kilpailemaan keskenään ailahtelevilla ja epävarmoilla rahoitusmarkkinoilla ja kantamaan itse vastuun työllistymisestään, kun yliopisto ei ota taloudellista riskiä eikä sitoudu pätkätyöläisiin, mutta työn tuotokset se kyllä hanakasti kerää itselleen.

Seinä sankaritarinan että kurjuustarinan näkemys yliopistotyöstä on jokseenkin synkkä. Haastattelukatkelman tutkijan tie vei pois yliopistolta. Vaikka hän oli motivoitunut ja kiinnostunut jatkamaan tutkimustyötä, niin yliopiston lupaama uranäkymä vaati hänen mielestään liian suuria henkilökohtaisia uhrauksia, joita hän ei ollut valmis tekemään. Monet kuitenkin jäävät – tai ainakin haluaisivat jäädä – yliopistoon, vaikka he jakavat hyvin samanlaisen käsityksen siitä, mitä opetus- ja tutkimustyö yliopistossa merkitsee ja edellyttää. Miten tähän on oikein tultu?

Yliopisto-opetus ja -tutkimus ovat aina sidoksissa laajempaan toimintaympäristöön ja siinä tapahtuneisiin muutoksiin. Tutkimuksen osalta voi sanoa, että kun tiedepolitiikka on vaihtunut teknologiapolitiikaksi ja edelleen innovatiopolitiikaksi, tutkimustyön yhteiskunnallinen merkitys on muuttunut. Nykyisessä tietointensiivisessä taloudessa tieteen asema on vahvistunut, mutta samalla kapeutunut. Tiede ja tutkimus nähdään ensisijaisesti innovaatioiden tuottajana ja taloudellisen kasvun lähteenä, mikä asettaa tieteenaloja eri asemiin.

Yksi vaikutusvaltaisimmista hahmotelmista yliopistotutkimuksen muutoksista on Michael Gibbonsin ja kollegoiden jo klassikoksi muodostunut

kirja ”The New Modes of Knowledge Production” (Gibbons ym. 1994). Siinä esitetään visio tiedon tuotannon muutoksesta kahden ideaalityyppisen tutkimusmuodon avulla: perinteinen Mode 1 ja uusi Mode 2.

Perinteisessä mallissa tiedon tuotannon ydin on perustutkimus, joka kumpuaa tutkijoiden omasta tieteellisestä uteliaisuudesta, kun taas uudessa mallissa pääpaino on soveltavassa tutkimuksessa, jolla on selkeät tutkijan ulkopuolelta asetetut tavoitteet. Vastaavasti perinteisessä mallissa toimitaan oman tieteenalan sisällä, ja tieteenaloilla on vahva asema yliopistoinstituutiassa. Sen sijaan uudessa mallissa tieteenalat menettävät

asemaansa ja tieteidenvälinen tutkimus vahvistuu, koska asetettujen tavoitteiden saavuttamisen katsotaan edellyttävän useamman kuin yhden tieteenalan osaamista.

Perinteiselle tiedon tuotannon tavalle on tyypillistä myös vakaa organisaatiomuoto. Tutkimusta tehdään ennen muuta yliopiston ainelaitoksilla, vakivirassa toimivien professoreiden ja muun seniorihenkilöstön johdolla. Uudessa mallissa organisatorinen vakaus väistyy ja tilalle tulee vaihtuva projektiorganisaatio, jossa tutkijat siirtyvät vaihtelevin kokoonpanoin projektista toiseen aina sen mukaan, miten rahoitus järjestyy.

Myös laadun arviointi muuttuu. Perinteisissä mallissa tutkija on tilivelvollinen oman alansa kollegoille, joten laadun kontrolli on tieteen sisäistä. Uudessa mallissa taas tutkija on tilivelvollinen yhteiskunnalle siitä, että käyttää veronmaksajan rahoja sovitulla tavalla. Näin tieteen arviointi tapahtuu yhteiskunnallisesti määriteltujen kriteerien mukaan.

Gibbonsin ja kollegoiden näkemys ei tietenkään pysty – eikä pyri – kuvaamaan tutkimustoiminnan moninaisuutta ja sisäistä eriytymistä. Jonkinlaisena yleisnäkymänä se voi kuitenkin

TUTKIMUKSEN OSALTA VOI SANOA, ETTÄ KUN TIEDEPOLITIikka ON VAIHTUNUT TEKNOLOGIAPOLITIIKAKSI JA EDELLEEN INNOVAATIOPOLITIIKAKSI, TUTKIMUSTYÖN YHTEISKUNNALLINEN MERKITYS ON MUUTTUNUT. NYKYISESSÄ TIETOINTENSIIVISESSÄ TALOUDESSA TIETEEN ASEMA ON VAHVISTUNUT, MUTTA SAMALLA KAPEUTUNUT. TIEDE JA TUTKIMUS NÄHDÄÄN ENSISIJAJAISESTI INNOVAATIOIDEN TUOTTAJANA JA TALOUDELLISEN KASVUN LÄHTEENÄ, MIKÄ ASETTAA TIETEENALOJA ERI ASEMIIN.

auttaa hahmottamaan suuria linjoja ja painopisteiden muutoksia kaiken moninaisuuden keskellä. Yliopisto-opetuksen ja -tutkimuksen osalta malli antaa ymmärtää, että on tapahtunut siirtymää elämäntehtävästä palkkatyöksi.

Perinteisesti tutkimus ja opetus pohjautuvat tutkijan henkilökohtaiseen intohimoon ja tieteen paloon. Sitä siivittävät tieteen vapaus, tutkimuksen autonomia, yksilöllinen kilvoittelu ja tiedeyhteisön kollegiaalisuus. Työ ei ole työtä vaan elämäntapa, jossa ei lasketa työtunteja eikä lomapäiviä. Siihen sitoudutaan täysivaltaisesti ja se värittää tavalla tai toisella kaikkea toimintaa, määrittelee henkilön identiteettiä ja antaa merkityksen elämälle. Äärimmäinen versio tässä kulttuurisessa kuvastossa kertoo tutkijankammioon tai norsunluutorniin vetäytyneestä yksilösankarista, joka maailmalta suojassa pyhittää elämänsä tieteelle ja totuuden etsinnälle.

Tällaisella perinteisellä ideaalilla voi olla nostalgista vetovoimaa, mutta se on myös erittäin ankara ja ulossulkeva. Ideali perustuu individualistiseen, maskuliiniseen, elitistiseen ja hierarkkiseen tiedekäsitykseen, joka edellyttää, että on toisia, jotka kantavat vastuuta muustakin kuin vain tieteestä. Sen ulkopuolelle jäävät kaikki, jotka eivät pysty tai ole halukkaita antamaan tieteelle kaikkea aikaansa ja koko elämänsä.

Uudessa tiedon tuotannon mallissa puolestaan tutkimus ja opetus ovat työtä, joka ohjautuu ulkopuolelta rahoittajien ja yliopistoinstituution intresseistä käsin. Tutkija-opettaja on tietotyöläinen muiden joukossa – asiantuntijatyötä tekevä ongelmanratkaisija. Työ on mielenkiintoista projektityötä, mutta se ei täytä ja määritä muuta elämää. Tässä kuvastossa yliopistotyö menettää erityisyytään ja lumovoimaansa, ja rajanveto yliopiston ja muiden tutkimus- ja opetusinstituutioiden välillä sumenee.

Miten malli sitten suhteutuu empiriaan? Onko akateemisessa työssä tapahtunut siirtymä elä-

mäntävästä palkkatyöhön? Käsittelem seuraavaksi pienen empiirisen tutkimuksen pohjalta, miten tutkijat ja opettajat itse kokevat työnsä. Olemme yhdessä Lea Henrikssonin kanssa tutkineet fokusryhmähaastattelujen avulla nuorten yliopistotutkijoiden ja -opettajien uratarinoita, sitä mitä akateeminen työ heille merkitsee ja miten he pyrkivät luomaan työlleen jatkuvuutta (Ylijoki ja Henriksson 2015; painossa). Esitän tältä pohjalta neljä erilaista uratarinaa.

Ensimmäistä uratarinaa olemme kutsuneet akateemisen heimon noviisin tarinaksi, joka kertoo akateemisesta työstä elämäntapana ja suurena intohimona. Siten hyvin perinteinen tapa ymmärtää yliopisto-opetusta ja -tutkimusta on edelleen voimissaan, se ei ole vain yliopiston kansanperinnettä. Tutkijat kertovat, että työn ja muun elämän välillä ei ole rajaa. Parasta työssä ja oikeastaan elämässä ylipäättään on, kun pääsee työn ja erityisesti kirjoittamisen imuun ja tuntee saavansa aikaan jotain todella merkittävää. Silloin ei muista syödä eikä nukkua, kelloaika menettää merkityksen

ja kaikki muu unohtuu. Aina tämä ei yrityksistä huolimatta onnistu, joten tarinaan kuuluu tunteiden vuoristorata, kun aallonpohjasta nousee voimakkaisiin onnistumisen ja löytämisen hetkiin.

Tämän tarinan kertojat identifioituvat voimakkaasti omaan tieteenalaansa ja tutkivat kysymyksiä, joita alan portinvartijat pitävät kaikkein merkityksellisimpinä. Liikutaan siis tieteenalan ytimessä, sieltä on löydetty oma, erityinen paikka ja sieltä pyritään jatkossakin saamaan tunnustusta ja uralle jatkuvuutta. Sen sijaan kiinnittyminen paikalliseen yliopistoinstituutioon ei ole vahva, sillä tiedeyhteisö on aina kansainvälinen ja nuori tutkija on valmis liikkumaan yliopistosta toiseen. Tutkija on siten ennen muuta globaalien tiedeyhteisön jäsen, ei paikallisen yliopistoinstituution.

Myös pätkätyön kurjuustarina on voimissaan aineistossamme. Projektitutkijan työ on riip-

Uudessa tiedon tuotannon mallissa puolestaan tutkimus ja opetus ovat työtä, joka ohjautuu ulkopuolelta rahoittajien ja yliopistoinstituution intresseistä käsin. Tutkija-opettaja on tietotyöläinen muiden joukossa – asiantuntijatyötä tekevä ongelmanratkaisija.

puvainen ulkopuolisesta rahoituksesta, mikä luo turvattomuutta. Epävarmassa työtilanteessa on mentävä mukaan aina siihen projektiin, missä milloinkin on työtä tarjolla. Nuori tutkija voi kehittyä taitavaksi osaajaksi, joka omaksuu nopeasti asioita ja pystyy ketterästi liikkumaan projektista toiseen, minkä avulla voi saada jatkuvuutta työuralle, mutta omaa, pitkäjänteistä tutkimuslinjaa ei tällä tavoin helposti synny. Opetustehtävät puolestaan voivat tuottaa nuorelle tutkijalle varsinaisen ura-ansan. Opetus ja siihen liittyvät muut tehtävät vievät niin paljon aikaa, ettei tutkimusta pysty viemään eteenpäin, ei ainakaan sellaisessa tahdissa, jolla pysyisi kilpailukykyisenä akateemisilla rahoitus- ja rekrytointimarkkinoilla. Tulevaisuuden kannalta tämä koetaan kohtalokkaaksi.

Vaikka pätkätutkija ja pätkäopettaja tekevät pitkää päivää, se ei kumpua suuresta intohimosta vaan yksinkertaisesti siitä, että työtä on liian paljon. Yliopisto näyttäytyykin kurjuustarinassa huonona ja piittaamattomana työnantajana. Pätkätyöntekijät ovat paikallisen yliopiston halpaa työvoimaa ja ilman heitä yliopiston sujuva toiminta ei onnistuisi, mutta siitä huolimatta yliopisto ei kannata heistä vastuuta. Pätkätyöntekijöitä on kuitenkin paljon ja se luo yhteishenkeä, jonka voimalla pyritään neuvottelemaan parempaa asemaa oman yliopiston sisällä.

Kolmas uratarina kertoo tutkimusryhmän tiimipelaajasta. Siinä nuori tutkija kiinnittyy jo varhain isoon, monitieteiseen tutkimusryhmään tai -konsortioon, joka voi ylittää sektorirajat niin, että mukana on tutkijoita paitsi yliopistoista myös sektoritutkimuslaitoksista ja kenties myös yrityksistä. Ryhmän laajat kansainväliset verkostot tarjoavat työmahdollisuuksia ja turvallisuuden tunnetta, vaikka oma työsuhde onkin määräaikainen. Tutkija identifioituu näin nimenomaan omaan ryhmäänsä, on sen lojaali jäsen ja tekee oman osansa hänelle kuuluvasta työstä. Hänelle akateeminen työ on työtä, mutta toisin kuin kurjuustarinassa, tutkija on tyytyväinen tilanteeseensa ja luottavainen uranäkymiinsä. Tässä uratarinassa suhde omaan tieteenalaan on kaukainen, koska lähtökohtaisesti toiminta on monitieteistä. Samoin paikallinen yliopisto on vähämerkityksellinen, se toimii lähinnä

vain projektien alustana. Sitä paitsi vahvan ulkopuolisen rahoituksen turvin ryhmä saa yliopiston sisällä paljon liikkumatilaa. Koska se tuo yliopistoon merkittävästi sekä rahaa että tuotoksia, sitä on vaikea hallita ja ryhmä pystyy irrottautumaan monista institutionaalisista velvoitteista.

Neljäs uratarina kertoo akateemisesta freelancerista. Siinä nuori tutkija on intohimoisesti ja kokonaisvaltaisesti kiinnostunut tietyistä kysymyksistä, mutta hänelle yliopisto on vain yksi paikka toteuttaa omia intressejään. Tutkija on laaja-alaisesti verkostoitunut ja toimii monilla areenoilla. Hän ideoi projekteja ja kursseja, konsultoi, mentoroi, ohjaa, tutkii, kirjoittaa populaareja julkaisuja, organisoii tapahtumia ja niin edelleen. Hänellä on monta rautaa tulessa, ja ansiotulot koostuvat monesta eri lähteestä. Yliopistolla on kuitenkin tärkeä merkitys siinä mielessä, että yliopistollinen affiliaatio vahvistaa uskottavuutta muissa verkostoissa ja avaa portteja uusiin yhteistyömahdollisuuksiin. Akateemiselle freelancerille tutkimus ja opetus ovat elämäntapa kuten akateemisen heimon noviisillekin. Erona kuitenkin on, että akateemiselta freelancerilta puuttuu tiedeyhteisön vankka taustatuki – hän myy omaa osaamistaan ja on siinä itsensä varassa.

Jo tämän pienen aineiston pohjalta voi sanoa, että yliopistossa elää rinnakkain ja keskenään jännitteisessä suhteessa hyvin erilaisia tapoja merkityksellistää akateemista työtä. Käsitusten voimakas erkaantuminen ja jopa polarisoituminen vaikeuttaa keskinäistä ymmärtämistä ja lisää jännitteitä. Kerrotuilla ja elettyillä tarinoilla on voimaa, ne sekä avaavat tulevaisuuden mahdollisuuksia että rajavat niitä pois. Siksi on tärkeä strateginen kysymys, mitä uratarinoita yliopisto tukee ja edistää ja miten se pyrkii ylläpitämään akateemisen työn ja uran vetovoimaa nuorten tutkija-opettajien keskuudessa. ■

Artikkeli perustuu Edistyksellisen tiedeliiton ja Poliitiikan tutkimuslaitoksen (Tiede- ja korkeakoulupoliitiikan uudet tuulet Tampereen yliopiston näkökulmasta) 9.3. 2022 seminaarissa pidettyyn esitelmään.

Lähteet:

- GIBBONS, M., LIMOGES, C., NOWOTNY, H., SCHWARTZMAN, S., SCOTT, P. & TROW, M. (1994). *The New Modes of Knowledge Production*. London: Sage.
- OECD 2021. *Reducing the Precarity of Academic Research Careers*. OECD Science, Technology and Industry Policy Papers, nro. 113. Paris: OECD Publishing.
- YLIJOKI, O.-H. & HENRIKSSON, L. (painossa). Polarisation of academic career building: a generational perspective on the early-career phase. Teoksessa Sarrico, C.S.; Rosa, M.J. & Carvalho, T. (toim.) *Research Handbook on Academic Career and Managing Academics*. Cheltenham: Edward Elgar.
- YLIJOKI, O.-H. & HENRIKSSON, L. (2017). Tribal, proletarian and entrepreneurial career stories: junior academics as a case in point. *Studies in Higher Education* 43(7), 1292-1308.